

”ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שֹׁכֵן בתוכה”

הקדמה: מבנה פרשת מסעי

האברבנאל (לג, נ¹) הסביר את מבנה פרשת מסעי באריכות, והמלבי”ם (לד, יז-יט) סיכם את דבריו בקיצור: ”כתב הר”י אברבנאל שבעבור שמשה היה עצב ודואג מאד, שאחר כל עמלו ויגיעו להוציא את העם ממצרים, ולהוליכם ארבעים שנה במדבר, לא זכה לראות בשמחתם ולהכניסם אל הארץ, בא האלקים לנחמו ולצוות על ידו כל הדברים התלויים בארץ, בכבישתה וירושתה וחלוקתה. ורצונו לומר שאמר לו: הלא מלבד ראיית הארץ בעיניך, תחפוץ עוד חמישה דברים:

[א] לכבשה ולהוריש שבעה עממין.

[ב] להציב גבוליה.

[ג] לחלקה לשבטים, לכל אחד את חלקו.

[ד] להבדיל ערים ללויים.

[ה] להבדיל ערי המקלט.

וידוע שאדם אחד לא יוכל לעשות כל אלה הדברים בעצמו, רק שיצוה לעשותם, ובזה כל הנעשה על פי צויו הוא כאילו עשהו הוא בעצמו. על פי זה אמר לו כי חמישה דברים אלה תצוה אתה לפני מותך.

והיה הציווי הראשון על כבוש הארץ והורשת הכנענים ממנה (לג, נ-נו). וציווי השני ציין גבולות הארץ, שיהיו הגבולים של עתה, טרם שיפרו וירבו, כנ”ל (לד, א-טו).

ובציווי השלישי יחד את האנשים המחלקים, ובזה ידמה כאילו חילקה בעצמו, כי הם שלוחיו (לד, טז-כט).

וציווי רביעי וחמישי על הפרשת ערי הלויים וערי מקלט (לה-לו). ובזה נחה דעתו, כי ראה בעיניו את הארץ, ומינה שלוחיו לעשות כל הצורך לעשות בה, עד שהיה כאילו עבר אל הארץ והוא עשה את הכל”.

¹ במהדורה הנפוצה [הוצאת ספרים בני ארבעת ירושלים תשל”ט] וכן בפרויקט השו”ת צויין שם: לה, א. אבל כל המתבונן יראה שצריך לציין שם: לג, נ. ונראה שהטעות נובעת מכך שבשני המקומות נאמר בפסוק: ”וידבר ד’ אל משה בערבות מואב, על ירדן ירחו לאמר”.

פתיחה

בסוף פרשת ערי המקלט ודיני רוצח בשגגה ורוצח במזיד (פרק ל"ה) אומרת

התורה:

לא. "ולא תקחו כפר לנפש רֹצֵחַ אשר הוא רשע למות, כי מות יומת.
לב. ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו, לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן.
לג. ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יחניף את הארץ. ולא־אֵרָץ לא יִכַּפֵּר לדם אשר שָׁפַךְ בה, כי אם בדם שִׁפְכוּ.
לד. ולא תִטְמָא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שֹׁכֵן בתוכה, כי אני ד' שֹׁכֵן בתוך בני ישראל".

באופן פשוט נראה ששני הפסוקים הראשונים מזהירים לא לקחת כפר, ושני הפסוקים האחרונים מנמקים שדבר זה יגרום להחניף את הארץ ולטמא אותה. אבל מה המשמעות המדויקת של כל אחד מהפסוקים?

א. על מי הזהירה התורה לא לקחת כופר?

הסביר רש"י בפסוק ל"א: "ולא תקחו כפר - לא יפטר בממון". בפסוק ל"ב כתב רש"י: "ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו - למי שנס אל עיר מקלטו, שהרג בשוגג, אינו נפטר מגלות בממון, ליתן כופר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן".

רש"י, כדרכו, קיצר, וכוונתו היא שהפסוק הראשון מדבר ברוצח **במזיד** שחייב מיתה, ואומרת התורה שלא נקח ממנו ממון ונפטור אותו ממיתה. הפסוק השני מדבר ברוצח **בשוגג** שחייב גלות, ואומרת התורה שלא נקח ממנו ממון ונפטור אותו מהגלות לפני מות הכהן הגדול.

הרמב"ן הרחיב יותר: "ולא תקחו כפר וגו' - הנכון בכתוב הזה, כי בתחילה (פסוק ל"א) הזהירנו מן המזיד: ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות, כי על כל פנים יומת, לא ינצל בשום ענין מן המיתה, לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרים.

ואחר כן אמר (בפסוק ל"ב): ולא תקחו כופר שינוס וישוב לארץ, עד מות הכהן. ויחזור אל מחוייבי הגלות אשר הזכיר, שבהם עיקר הפרשה. כאילו אמר: וכן לא תקחו כופר מן רוצח שינוס וישוב לשבת בארץ קודם שימות הכהן. ולא היה הצורך לומר שלא ניקח כופר שלא ינוס שם כלל, כי כל הורג נפש בשגגה מתחילה יפחד מגואל הדם שלא ימיתו בחוס לבבו, או שיחשוד אותו במזיד, ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם. אבל אחרי נוסו, ידבר בכופר שישוב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן. ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ופטרו אותו לא יפחד, ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן, ועל כן הזהירנו הכתוב מזה".

לפי הרמב"ן האיסור לקחת כופר מהרוצח במזיד אינו רק שלא נקח ממנו ממון, אלא גם שלא ניתן לו לנוס אל עיר מקלט, ולא נמיר לו את חיוב המיתה בעונש מכות או בעונשים אחרים.

ב. מה פירוש המלים: "ולא תחניפו את הארץ"?

יש לשאול: מה משמעות המלים: "ולא תחניפו את הארץ"? הרי לשון חנופה מתיחסת בדרך כלל לאנשים רעים שמחניפים להם ואומרים להם שהם צדיקים (עיין סוטה מא ע"ב). אבל מה שייך להחניף לארץ?

1. הסבר רש"י

כתב רש"י: "ולא תחניפו - ולא תרשיעו, כתרגומו: 'ולא תחייבון'".

מדוע פירש רש"י כך?

הסביר הרא"ם: "אמר זה, כי לא תפול חנופה בדם עד שיאמר: 'כי הדם הוא יחניף', דבשלמא גבי ארץ אפשר לפרש בה 'אנשי הארץ', כמו: 'ארץ כי תחטא' (יחזקאל יד, ג), כאילו אמר: 'ולא תחניפו את אנשי הארץ אשר אתם דרים בה', אלא בדם מה חנופה נופל בו".

הוסיף המהר"ל ב"גור אריה": "דאם לא כן, מאי שייך חנופה בדם? אלא הך 'לא תחניפו' הוא שלא תרשיעו, כי המחניף הוא רשע".

גם לפי הרא"ם וגם לפי המהר"ל הכרחו של רש"י הוא מהמשך הפסוק: "כי הדם הוא יחניף את הארץ", שאותו לא ניתן לפרש כמקרא חסר שהכוונה בו ליושבי הארץ, ולא מהמלים שאותן פירש רש"י, שאותן ניתן היה לפרש כמקרא חסר שהכוונה בו ליושבי הארץ.

אבל יש לשאול שלפי רש"י לא מובן מספיק מדוע השתמשה התורה בביטוי "ולא תחניפו".

2. הסבר החזקוני

הסבר אחר כתב החזקוני: "ולא תחניפו את הארץ - כמשמעו, לשון חנופה. לא תחניפו את הרוצחים יושבי הארץ, לפטרם מן הדין הראוי להם".

כלומר: לפי החזקוני הפירוש הוא: "ולא תחניפו את [הרוצחים יושבי] הארץ", וכאילו חסרות המלים: "הרוצחים יושבי".

יש לציין שכבר מצאנו כעין זה בפרשתנו בפסוק "והורשתם את הארץ" (לג, נג) שתרגם אונקלוס: "ותתרכון ית יתבי ארעא". וכעין זה כתב גם רבנו מיוחס: "את הארץ - כמו: 'את יושבי הארץ', ומקרא קצר". ודומה לזה פירשו רש"י ורבנו בחיי, כמו שהתבאר במאמר "והורשתם את הארץ וישבתם בה" (פ"א).

ג. מה פירוש המלים: "כי הדם הוא יחניף את הארץ"?

מה משמעות המלים: "כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולאֶרֶץ לא יכפר...?"
הסביר החזקוני: "כי הדם הוא יחניף את הארץ - לכך אני מזהירכם על כך, שהרי הרוצחים, שהם אנשי דמים, מנהגם להחניף את יושבי הארץ, כדי שיחניפו עליהם.

ולאֶרֶץ לא יכפר - וליושבי הארץ לא יכופר".

כלומר: לפי החזקוני הפסוק אינו מתפרש כפשוטו, והחנופה אינה מתיחסת לדם ולאֶרֶץ, אלא לאנשים הרוצחים שהם מחניפים ליושבי הארץ. ופירוש הפסוק הוא: "כי [אנשי] הדם הם יחניפו את [יושבי] הארץ, ול[יושבי ה]ארץ לא יכופר לדם [כלומר: על הדם] אשר שֹׁפֵךְ בה, כי אם בדם שפכו". וכאילו חסרה בתחילת המשפט המלה: "אנשי", ואחר כך כאילו חסרה פעמיים המלה: "יושבי".

ד. הסברי הרמב"ן לפסוק ל"ג

1. הסבר הרמב"ן על פי הפשט

הסבר אחר כתב הרמב"ן, ולפיו אין צריך להוסיף מלים בפסוק!
כך כתב הרמב"ן: "ולא תחניפו את הארץ - מפני שאמר תחילה: והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתים בכל מושבתים (פסוק כט), שְׁאֵלוּ המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ, חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר, לכבוד השכינה אשר שם, והזהיר שלא נחניף אותה, ושלא נטמא אותה.
וענין החנופה הוא הנאמר בקללות: 'זרע רב תוציא השדה, ומעט תאסוף', 'כרמים תטע ועבדת, ויין לא תשתה', 'זיתים יהיו לך... ושמן לא תסוד', 'כל עצך ופרי אדמתך יִגְרַשׁ הצלצלי' (דברים כח, לח-מב). כי כל חנופה עשות הפך הנראה והנדמה לעינים, והוא עונש בארץ בעבודה זרה ובשפיכות דמים ובגלוי עריות, כמו שנאמר [בגילוי עריות]: 'הלא חנף תחנף הארץ' (ירמיה ג, א)², [בשפיכות דמים] 'והארץ חנפה תחת יושביה' (ישעיה כד, ה)³, [בעבודה זרה] 'ותחניפי ארץ בזנותיך' (ירמיה ג, ב)⁴.

² כך נאמר שם בפסוק: "לאמר: הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד?! הלא חנוף תחנף הארץ ההיא!". וכן הסביר כאן בפירוש "בית היין" שכוונת הפסוק היא לגילוי עריות.

³ עיין שם במלבי"ם שהסביר את הפסוק על שפיכות דמים [בפירוש "בית היין" כתב: "עיין שם בכתוב, ויש לעיין במה מפרש לה רבנו"].

⁴ כך נאמר שם בפסוקים: "לאמר: הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד?! הלא חנוף תחנף הארץ ההיא! ואת זנית רעים רבים, ושוב אלי נאם ד'. שאי עיניך על

וענין הטומאה, שתהיה הארץ טמאה, ולא ישכון בה כבוד ד' בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו".

לפי הרמב"ן יש משמעות למושג חנופה גם כלפי הארץ! שאם מחניפים את הארץ, כלומר: אם לא הורגים את הרוצח במזיד, או מאפשרים לרוצח בשגגה לחזור לעירו, הארץ מחניפה, כלומר: אינה נותנת את יבולה כראוי!

2. הסבר הרמב"ן על פי הספרי

עוד כתב הרמב"ן: "ובספרי (מסעי קסא) אמרו: 'ולא תחניפו את הארץ - הרי זו אזהרה לחנפי'. כי הזהיר מתחילה שלא נקח שוחד ברוצחים, וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם, או לתקפם וכבוד משפחתם בלי מקח שוחד, כי אם אנחנו נחניף להם - הנה נחניף את הארץ, והיא חנפה תחת יושביה".

לפי פירוש זה משמעות המושג חנופה בתחילת הפסוק היא כלפי אנשי הארץ, שאם מחניפים את הארץ, כלומר: שלא הורגים את הרוצח במזיד, או מאפשרים לרוצח בשגגה לחזור לעירו, ולא רק מפני שלוקחים ממנו שוחד, אלא מפני מעלתו או כבודו או מפני הפחד, הארץ מחניפה, כלומר: אינה נותנת את יבולה כראוי!

ה. הסבר ה"כלי יקר" לפסוק ל"ג

הסבר אחר כתב ה"כלי יקר", וגם לפיו אין צריך להוסיף מלים בפסוק! כך כתב ה"כלי יקר": "ולא תחניפו את הארץ - ביאור הענין כך הוא כי הארץ דומה כאילו פערה פיה לבלי חוק לבלוע את כל מה שעליה, כמו שנאמר: 'לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק' וגו' (ישעיהו ה, יד), וכתוב: 'ארץ לא שבעה מים' (משלי ל, טז), כי באמת הארץ אינה שבעה לעולם. והרשעים הרוצחים מחניפים את הארץ, ליתן לה דבר לבלוע, וזה החנופה. כי כל הנותן דבר אל הבלתי ראוי לו, כדי שיחזור גם הוא ויתן לו דבר מה, זהו נקרא חנופה. וכן הדבר שהארץ מחנפת לרשעים, ליתן להם את יבולה וכל צורכיהם אשר מן הארץ מוצאם, וכן מקום לדור ולהתקומם עליה, אף על פי שהרשעים אינן ראויין לכל זה, כמו שנאמר: 'והארץ חנפה תחת יושביה' (ישעיהו כד, ה). וזה שאמר: 'כי הדם יחניף את הארץ' כי הרשע נותן לה הדם לבלוע, כדי שהארץ תתן לו לעומת זה מסלתה ומשמנה. על כן: 'לא יכופר' לארץ 'כי אם בדם שופכו'. וכפרה זו על מה שהחזיקה הרוצח אפילו רגע אחד, כי חנופה תחשב לה הדבר, ויאמרו ששניהם מחניפים זה לזה".

שפים וראי איפה לא שכבת, על דרכים ישבת להם כערבי במדבר, ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך".
וכן הסביר כאן בפירוש "בית היין" שכוונת הפסוק היא לעבודה זרה.

דברי ה"כלי יקר" שונים מדברי הרמב"ן. לפי הרמב"ן חנופת הארץ היא שהארץ אינה נותנת פירותיה. ואילו לפי ה"כלי יקר" חנופת הארץ היא שהיא נותנת פירותיה ואת עצמה לרשעים, אף על פי שלא מגיע להם שהיא תתן להם. והתורה מזהירה שלא נחניף את הארץ, כלומר: שלא לרצוח.

עוד כתב ה"כלי יקר": "ומה שלא נהרג קין - מפני יישוב העולם, כי הוא היה לבדו בעולם. ומכל מקום הוציאה הארץ את עצמה מן חשד זה, שהצמיחה לו קוץ ודרדר, ונע ונד היה בארץ, ואם כן לא נתנה לו עוד שני מיני תועלת שהיו לו מן הארץ. ואף זה על צד החסד עם קין דווקא כאמור, אבל לדורות לא יכופר לה כי אם בדם שופכו, להוציאה מידי חנופה זו".

כלומר: כיון שקין רצח את הבל היה מגיע לו שימות! אבל מפני שבזמן קין רק התחיל העולם, לא רצה ד' להרוג את קין. אבל האחרייות על מות הנרצח מוטלת גם על הארץ, ולכן הארץ לא נתנה לו את כוחה, ולא נתנה לו לשבת בקרבה למשך זמן ארוך.

ו. "...הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שֹׁכֵן בתוכה, אני ד' שֹׁכֵן בתוך בני ישראל"

התורה מנמקת את איסור ההימנעות מלעשות דין ברוצחים במזיד ובשווג בכך שד' שוכן בארץ ישראל ובעם ישראל! הסביר הרמב"ן (בפסוק ל"ג): "מפני שאמר תחילה: 'והיו אלה לכם לחקת משפט לדתיתכם בכל מושבתיכם' (פסוק כ"ט) - שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ, חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר, לכבוד השכינה אשר שם". הב"ח למד מפסוקים אלו הלכה למעשה הנוגעת לכל יום, והרחיב בהסבר הפסוק.

1. הסבר הב"ח

הטור בהלכות ברכת הפירות (אורח חיים סימן רח) כתב: "ויש אומרים [בברכה מעין שלש]: 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה'". כתב על כך הטור: "ואין לאומרו, שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים מצוות התלויות בה". כתב על כך הב"ח: "תימה! הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה, השוכנת בקרב הארץ. כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי: 'ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ד' שוכן בתוך בני ישראל' (במדבר לה, לד). ואמר: אם תטמאו את הארץ, נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה, ממש בגוף הארץ,

נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה. ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל. כי עד עתה היכל ד' המה היו בני ישראל, לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש, ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה. כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל, יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל.

ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו: 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה', כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה, ונשבע מטובתה".

דברי הב"ח נפלאים, ומלמדים על מעלתם העצומה של ארץ ישראל ושל פירותיה, שכאשר אנו אוכלים את פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה⁵!

2. תמיהת ה"אליה רבה"

ה"אליה רבה" שם (ס"ק טז) הביא את דברי הב"ח, ושאל עליהם: "ותימא לתמיהתו, דאם כן מאי פריך בסוף פרק קמא דסוטה (יד ע"א): 'מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך?' הא יש לומר אקדושה קאמר".

כלומר: הגמרא שם שואלת על משה רבנו: "מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך?" ובפשטות כוונת הגמרא היא שלא יתכן שמשה רבנו מחפש את הטוב הגשמי של ארץ ישראל. אבל לפי הסבר הב"ח, שאכילת פירות ארץ ישראל מוסיפה קדושה לאוכלים אותם, מדוע הגמרא שאלה: "מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך?" והרי אפשר שמשה רבנו אכן רצה לאכול מפריה ולשבוע מטובה, ולא בשביל הטוב הגשמי, אלא בשביל לינוק את קדושת פירותיה הקדושים!

⁵ יש להעיר שבהפטרות פרשת מסעי אנחנו קוראים: "ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה" (ירמיהו פרק ב, ז). מפסוק זה מוכח כדברי הב"ח, כיון שממנו משמע שד' הכניס אותנו לארץ ישראל כדי לאכול את פריה וטובה! וזו סייעתא לבי"ח וקושיא על הגמרא בסוטה! יש לדחות את הראייה לדברי הב"ח, בהקדים קושיא נוספת על דברי הטור (בשם רבנו יונה) שאומר שאין לומר: "ונאכל מפריה", שהרי בתחילת הברכה אנחנו אומרים: "ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו, לאכול מפריה ולשבוע מטובה", ונוסח זה כתוב בגמרא בברכות מד ע"א, ואם כן מה טענתו של רבנו יונה על האומרים נוסח דומה בסוף הברכה? ונראה שודאי על פסוק זה בירמיהו הסתמכו חז"ל מתקני הברכה כשתקנו לנו לומר שאבותינו נכנסו לארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה, אבל שאלתם של רבנו יונה והטור היתה על מי שאומר שצריך לומר נוסח זה בסוף הברכה, ששם אנו מתפללים שניכנס לארץ כדי שנאכל מפריה ונשבע מטובה, ודבר זה אינו ראוי, כפי שרואים בגמרא בסוטה. הערת בני יקירי הרב ישעיה מרדכי נ"י.

3. תשובת ה"אליה רבה"

ענה ה"אליה רבה": "ואפשר דשאני משה, דשכינה תדיר לגביה, אף שלא היה אוכל מפירות ארץ ישראל, כדפירש רש"י בסוף פרשת בהעלותך (במדבר יב, ד). ולזה דקדק הש"ס: 'וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך', רוצה לומר שמשה אינו צריך לזה".

כלומר: אמנם נכון שאכילת פירות ארץ ישראל משרה קדושה ושכינה, אבל הגמרא הקשתה על משה רבנו: "וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך", כיון שמשה רבנו אינו זקוק לכך, שהרי השכינה שורה עליו תדיר, גם בלא אכילת פירות ארץ ישראל.

ה"פרי מגדים" ב"אשל אברהם" (ס"ק טז) כתב: "ועיין 'אליה רבה' אות ט"ז, שמה שכתוב סוף פרק קמא דסוטה (יד, ע"א) 'וכי לאכול מפריה הוא צריך דלגבי משה שכינה עמו', כלומר: הדגשת הגמרא היא על המלה "הוא" - על משה רבנו דווקא, ולא על אדם אחר".⁶

4. תשובה נוספת

אחייני, הרב ישי יעקב שנדורפי נ"י, ענה תשובה נוספת על שאלת ה"אליה רבה": אפשר לומר ששאלת הגמרא היא לאו דווקא על משה רבנו, אלא על כל אנשי דור המדבר, שאכלו מן, שהוא אכל שמלאכי השרת אוכלים (יומא עה ע"ב), וגם בו יש מקדושת השכינה. ולכן שאלה הגמרא: וכי משה רבנו רצה להיכנס לארץ כדי לאכול מפירות הארץ בשביל הקדושה שיש בהם? והרי בלאו הכי הוא אכל מן, שגם בו יש קדושה.

⁶ א. עיין ב"אליה רבה" שם שסיים: "ולדינא צ"ע, ד'שבלי לקט' (שם) ו'יתניא' (שם) ו'כפתור ופרח' (שם) ו'שלייה' (שם) גרסי הכי, ולא גרסי בתחילת הברכה: 'לאכול מפריה ולשבוע מטובה'. ומאבודרה"ם (עמוד שכט) משמע שאף בה"ג לא גריס אלא: 'לאכול מפריה', ולא: 'ונאכל'. אבל ראיתי בבה"ג (ז ע"א) שגריס שניהם, וכן ה'כלבו' (יח ע"ב)".

ב. הפנה אותי ל"אליה רבה" ול"פרי מגדים" אחייני, הרב ישי יעקב שנדורפי נ"י.
ג. עיין עוד ב"תורה תמימה" בפרשת ואתחנן (דברים ג, כה), שהביא את הגמרא בסוטה, וכתב עליה (בהערה ו): "צ"ע מאי קושיא היא זו מפני מה נתאוה [משה] להיכנס לארץ ישראל? והלא האבות וגדולי ישראל היו משתוקקים להיות בארץ ישראל! ובאגדה דסוף כתובות הפליגו מאוד בשבח ישיבת הארץ! ויש לומר דמשום הא גופא שמפרש שכמה מצוות אין נוהגות רק בארץ ישראל, מפני זה באמת היה רצון כל הצדיקים להיכנס לשם, וידענו זה ממש...". הפנה אותי ל"תורה תמימה" בני יקירי, הרב ישעיה מרדכי נ"י. ועיין בדרוש מ"ו של בעל ה"בינה לעתים", הובא בנספח למאמר "והורשתם את הארץ וישבתם בה".

יש להעיר על תירוץ זה שדברי ה"אליה רבה" מדויקים בגמרא שאמרה: "הוא צריך", כמו שכתב ה"פרי מגדים", אבל אם החילוק בין אוכלי המן לבין דורנו, אין לזה רמז בגמרא.

5. ראייה לשיטת הב"ח

יש להביא ראיה למה שכתב הב"ח שיש מעלה מיוחדת לאכול מפירות ארץ ישראל, מדברי ה"בן איש חי". בשו"ת "תורה לשמה", לבעל ה"בן איש חי"⁷ (סימן תיח) נשאלה השאלה: "אנכי העבד, זיכני ד' יתברך וקבעתי דירתי בארץ הקדושה תבנה ותכונן במהרה בימינו, צפת תוב"ב. והנה רחוק מן העיר, באיזה שעות, יש מקום אחד אשר גם הוא מארץ ישראל, שיש בו פרדסים, ונמצאים שם פירות חשובים טובים ומתוקים ומשובחים במאד מאד, אשר גם בשאר ארצות המגדלות פירות טובים יש לפירות אלו שבח ויתרון. והנני שואל ממעלת כבוד תורתו אם ארצה לילך בזמן גידול הפירות למקום ההוא, ואשב שם איזה ימים כדי לאכול מפירות הטובים שבו, אם יש בזה איזה פקפוק ממידת חסידות ללכת ממקום למקום מהלך איזה שעות, בשביל אכילה והנאה של מותרות הגוף, כי כל אכילה זו היא בכלל מותרות נחשב. או דילמא שרי גם לפי מידת חסידים, משום חיבוב ארץ ישראל, כי פירות הם של ארץ ישראל, ויש מצוה בהליכה לשם לאכול מפירות החשובים של ארץ ישראל. יורנו המורה לצדקה ויבוא שכרו כפול מן השמים".

וענה: "תשובה: גם לפי מדת חסידים לית בהא פקפוק וחשש, דכן מצינו בגמרא דערובין (ל ע"א): 'אמר רבה בר בר חנה: כי הוה אזלינא בתריה דרבי יוחנן למיכל פירי דגנוסר, כי הוינן בי מאה, הוה מנקטינן לכל חד חד וחד מאה מאה, ולכל מאה מנייהו לא הוה מחזיק להו צנא בת תלתא סאוי, והוה אכיל להו לכולהו' וכו' עיין שם. הרי מפורש שהיו הולכין רבי יוחנן וסיעת מרחמוהי מאה רבנן ממקום למקום, כדי לאכול פירות מתוקים וטובים. וכל הליכתם בשביל זה, שכן מוכח מן הלשון. ובודאי הם היו מכוונים בזה בשביל חיבוב ארץ ישראל, לאכול מפירות המתוקים וחשובים שלה, וכוונתם לשם שמים. והנה ודאי כולם היו חסידים וקדושים, נמצא דבר זה הוא משנת חסידים, ולית ביה פקפוק. ולכן, מאחר שגם אתה השואל כוונתך לשם שמים, בשביל חיבוב ארץ ישראל, ולהודות לד' על הארץ ופירותיה הטובים, לך אכול בשמחה, והכל הולך אחר כוונת הלב".

⁷ עיין שם בהקדמת הספר.

ז. מה משמעות השראת השכינה?

כאמור, התורה אומרת: "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שֶׁכֶן בתוכה, כי אני ד' שֶׁכֶן בתוך בני ישראל". מה משמעות השראת השכינה בארץ?

כתב על כך ה"נודע ביהודה"⁸: "מה ששאל על מה רמזו באמרים 'שכינה', ומהו גלות השכינה... ראיתי בדברי הרב המורה [מורה נבוכים] בח"א פרק כ"ה וזו לשונו: 'שכן' - ידוע כי זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד: 'והוא שכן באלוני ממרא' (בראשית יד, יג)... וענין השכינה במקום היא התמדת העומד במקום אחד... ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה, כלומר: להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר שהתמידה בו ההשגחה. ונאמר: 'וישכן כבוד ד' על הר סיני' (שמות כד, ז). וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך הוא בענין התמדת שכינתו, כלומר: אורו הנברא במקום, או התמדת ההשגחה בדבר אחד, כל מקום כפי ענינו. עד כאן דברי רבינו הגדול.

ומכאן ואילך דברי תלמיד קטן כמוני. ואני לוקח מתוך דברי רבינו הגדול שנתן בו פירושים לשכינה: 'אור נברא', או: 'ההשגחה', ואני אומר: שניהם הם דבר אחד. והשגחת הבורא יתברך אינה דבר שאין בה ממש, אבל ההשגחה עצמה ממילא נאצל ממנה אור גדול, וההשגחה היא שקראו רז"ל: 'שכינה'. והנה לפי רצון הבורא וכאשר הוא בזמן שישראל עושים רצונו, אז עיקר השגחתו בישראל, ולהם משפיע כל שפע טוב. אלא שמחמת ריבוי הטובה, מגיע גם כן למקומות אחרים. והדבר מפורש בפסוק בפרשת 'בחקותי': 'ופניתי אליכם' (כו, ט), ופירש רש"י: 'אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם'. וכן בפרשת 'עקב': 'ארץ אשר ד' אלקיך דרש אתה' (דברים יא, יב) ופירש רש"י: 'והלא כל הארצות הוא דורש!... אלא כביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה, דורש כל הארצות'. ששם הוא מקום התמדת ההשגחה, עיין שם ברש"י. וזהו הפירוש ש'השכינה שורה בישראל', שההשגחה שקרויה 'שכינה', היא רק בישראל".

סיכום

א. התורה מזהירה לא לקחת כפר מרוצח במזיד שחייב מיתה, ולא לקחת כפר מרוצח בשוגג, שחייב גלות.

ב. התורה מנמקת שלקחת כפר מהרוצחים הרי זו חנופה, שתגרום לארץ לא לתת את פירותיה.

⁸ מהדורה תניינא חלק אורח חיים סימן קז.

ג. התורה גם מנמקת שלקיחת כפר מהרוצחים גורמת לטמא את הארץ, והדבר אינו ראוי, כיון שדי' שוכן בארץ ישראל ובעם ישראל.
 ד. הב"ח למד מהפסוק שראוי לומר בברכה: "לאכול מפריה ולשבוע מטובה", כיון שקדושת השכינה שופעת בפירות.
 ה. ה"בן איש חי" פסק שראוי ללכת אפילו מרחק גדול כדי לאכול מפירות ארץ ישראל, אם הכוונה לשם שמים, בשביל חיבוב ארץ ישראל, ולהודות לדי' על הארץ ופירותיה הטובים, ושכך עשו רבי יוחנן ותלמידיו.

סיום

נאמר בפסוק: "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שֹׁכֵן בתוכה, כי אני ד' שֹׁכֵן בתוך בני ישראל". מפורש בפסוק שהקב"ה משרה את שכינתו על ארץ ישראל, ועל עם ישראל.
 דבר זה מפורש במקומות נוספים בתורה ובדברי חז"ל.
 בפרשת תרומה (שמות כה, ח) נאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"⁹.
 בפרשת תצוה (כט, מה-מו) נאמר: "ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלקים. וידעו כי אני ד' אלקיהם, אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם, אני ד' אלקיהם"¹⁰.
 בפרשת במדבר (ה, ג) נאמר: "מזכר עד נקבה תשלחו, אל מחוץ למחנה תשלחום, ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם".
 בספר מלכים (א ו, יג) נאמר: "ושכנתי בתוך בני ישראל, ולא אעזב את עמי ישראל"¹¹.
 אמרו חז"ל במדרש בפרשתנו¹²: "אמר לו הקב"ה למשה:
הארץ הזאת חביבה עלי, שנאמר: 'ארץ אשר ד' אלקיך דרש אתה' (דברים יא, יב), וישראל חביבין עלי, שנאמר: 'כי מאהבת ד' אתכם' (דברים ז, ח).
 אמר הקב"ה: **אני אכניס את ישראל שחביבין עלי לארץ שחביבה עלי**".
 זכו דורותינו, למה שלא זכו דורות קודמים: לשוב אל ארץ ישראל, ולהקים בה מדינה עצמאית. יהי רצון שנזכה להרגיש כל הזמן את השכינה השורה בנו ובארצנו, וכל מעשינו יהיו לאור הרגשה זו.

⁹ ועיין באלשיך הקדוש שם.

¹⁰ ועיין ברמב"ן וברבנו בחיי שם.

¹¹ עיין עוד במסכת ברכות ז ע"א, יומא נו ע"ב, מגילה כט ע"א ועוד.

¹² במדבר רבה כג, ז ותנחומא מסעי ו.